
"Firma organmistrzowska Berschdorf z Nysy w świetle korespondencji z parafią pw. św. Bartłomieja w Gliwicach" (Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku 74), Grzegorz Poźniak, Opole 2012 : [recenzja]

Liturgia Sacra. Liturgia - Musica - Ars 20/1(43), 250-254

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Góry (s. 357–411); Domonkos FARKAS, *The main research results of Pauline Liturgical Chant in Hungary* (s. 413–433).

III. *Continuatio*: Marcin KONIK, *Twórczość o. Władysława Leszczyńskiego OSPPE w świetle nowych badań — próba atrybucji repertuaru XVII-wiecznych hymnów jasnogórskich* (s. 437–455); Remigiusz POŚPIECH, *XVIII- i XIX-wieczne kancjonały paulińskie jako źródło pielęgnowania tradycji liturgicznej w klasztorze oo. paulinów na Jasnej Górze* (s. 457–471).

GRZEGORZ POŹNIAK, *Firma organmistrzowska Berschdorf z Nysy w świetle korespondencji z parafią pw. św. Bartłomieja w Gliwicach* (Z Dziejów Kultury Chrześcijańskiej na Śląsku 74), Opole: Red. Wydaw. WT UO 2012, 127 s., ISBN 978-83-61756-91-0.

Znaczącym przedmiotem zainteresowań badawczych ks. dra hab. Grzegorza Poźniaka są zagadnienia dotyczące tradycji śląskiego budownictwa organowego, czego przykładem jest recenzowana pozycja, zatytułowana: *Firma organmistrzowska Berschdorf z Nysy w świetle korespondencji z parafią pw. św. Bartłomieja w Gliwicach*. Autor przedstawia w niej materiał źródłowy zachowany w tamtejszym archiwum parafialnym. Na podstawie wieloletniej korespondencji pomiędzy firmą *Berschdorf*a parafią, przede wszystkim na podstawie druków firmowych, na których firma organowa wymieniała nowo zbudowane instrumenty, autor stworzył pierwszą w historii próbę skatalogowania instrumentów tej uznanej nyskiej firmy organowej, co stanowi cenny wkład w dziedzinę badań nad śląską tradycją budownictwa organowego.

Recenzowana pozycja składa się z pięciu zasadniczych rozdziałów, a rozpoczyna się *Przedmową* ks. Andrzeja Pluty, proboszcza parafii św. Bartłomieja w Gliwicach, oraz *Wprowadzeniem* autorstwa dr hab. Remigiusza Pośpiecha, prof. UWr i UO, kierownika Katedry Muzyki Kościelnej i Wychowania Muzycznego na WT UO w Opolu.

Rozdział pierwszy (s. 17–29), zatytułowany *Szkice historyczne*, zawiera w pierwszej części zarys dziejów parafii św. Bartłomieja oraz historię budowy świątyni pod tym samym wezwaniem, co zostało dopełnione jej poświęceniem w dniu 14 maja 1911 r. W tym samym rozdziale autor przedstawia także proboszczów tej gliwickiej parafii, którzy pełnili posługę duszpasterską od przelomu XIX i XX w. aż do współczesności. W drugiej części rozdziału autor przedstawia ogólną historię firmy organmistrzowskiej *Berschdorf* oraz kolejne etapy budowy organów w kościele św. Bartłomieja. Wszystkie informacje historyczne zamieszczone w pierwszym rozdziale publikacji tworzą ważny kontekst, w świetle którego w dalszej części pracy autor omawia i analizuje zachowany zespół archiwalny.

Drugi rozdział (s. 31–41), zatytułowany „*Orgelpflege*” w archiwum parafii pw. św. Bartłomieja w Gliwicach, zawiera opis zachowanych źródeł, które dotyczą organów zbudowanych w gliwickim kościele przez firmę *Berschdorf*, w tym m.in.

dokumenty dotyczące troski o instrument w latach po jego wybudowaniu, które są wyodrębnione w jednej z części zespołu pod nazwą *Orgelpflege*. Przy każdym z omawianych przykładowo dokumentów zamieszczona jest jego fotokopia. W rozdziale tym autor zaznacza m.in., że ważny element dla poznania historii działalności firmy *Berschdorf* stanowią papiery firmowe, na których wypisywane są z lewej strony wszystkie kolejne instrumenty zbudowane przez tę firmę w kościołach i salach koncertowych. Oprócz podanego miejsca czy określonego kościoła, można tam znaleźć informację o ilości głosów danego instrumentu.

Kolejny, trzeci rozdział publikacji, który nosi tytuł: *Instrumenty firmy Berschdorf* (s. 43–71), zawiera szczegółowy wykaz wszystkich instrumentów, jakie można znaleźć na papierach firmowych wydawanych przez firmę w latach 1929–1942. Autor publikacji pogrupował je na sześć części, bo tyle rodzajów papierów firmowych można odnaleźć w zachowanym zbiorze archiwalnym. Świadczy to o tym, że firma *Berschdorf* w kolejnych odstępach czasowych dokonywała korekty swoich papierów firmowych, aktualizując listę wybudowanych przez siebie instrumentów. Na podstawie tych wykazów ks. G. Poźniak podjął próbę stworzenia listy wybudowanych organów firmy *Berschdorf* we wskazanych odstępach czasowych. Warto zaznaczyć, że wszystkie wykazy zbudowanych przez firmę organów mają swój utarty schemat. Każdy rozpoczyna się od wymienienia instrumentów od największego do najmniejszego (tzn. od organów o największej ilości głosów do organów o najmniejszej ilości głosów). Pierwsze pismo firmowe zawierające zestawienie instrumentów pochodzi z 1929 r. i zawiera informacje o 23 instrumentach. Drugą grupę stanowią papiery firmowe z lat 1929–1930, które odnotowują już 36 instrumentów. Trzecie zestawienie można odnaleźć na kosztorysie z października 1934 r., na którym odnotowano już 41 instrumentów. Czwartą grupę stanowią pisma wysyłane w latach 1934–1937, które zawierają listę 45 instrumentów. Piąte zestawienie organów firmy *Berschdorf* zostało zamieszczone na odmiennym piśmie firmowym z grudnia 1934 r., a szóste zawiera listę pochodzący już z 1942 r., napisany na papierze firmowym z okazji jubileuszu 50-lecia istnienia firmy *Berschdorf*. Wymienia on już aż 61 instrumentów. Poszczególne instrumenty odnotowane we wspomnianych dokumentach archiwalnych zostały przez autora sprawdzone w dostępnej literaturze przedmiotu, co pomogło w wielu przypadkach określić szczegóły dotyczące niektórych z nich (m.in. ustalić dokładny rok budowy). W konsekwencji, na podstawie uzyskanych tą drogą informacji, autor publikacji w drugim punkcie trzeciego rozdziału podjął się próby stworzenia pierwszego w historii katalogu organów zbudowanych przez nyską firmę *Berschdorf* (s. 62–66). Zawarte w nim informacje zostały zweryfikowane oraz uzupełnione w oparciu o dostępną literaturę przedmiotu. Autor wykorzystał ponadto opisy instrumentów z wizytacji kanonicznych, m.in. referatu ds. muzyki kościelnej kurii gliwickiej, a także informacje pozyskane od innych badaczy, w tym głównie od prof. Juliana Gembalskiego, kierownika Katedry Organów i Muzyki Kościelnej w Akademii Muzycznej w Katowicach. Podjęta przez ks. Poź-

niaka próba stworzenia katalogu dzieł tej uznanej śląskiej firmy budowniczych organów ma istotne znaczenie dla dalszych badań nad śląską tradycją budownictwa organowego i jest jednym z najcenniejszych elementów, jakie recenzowana publikacja wnosi w dziedzinę pełniejszego poznania historii i działalności firmy *Berschdorf*. Stworzony przez ks. Grzegorza Poźniaka katalog wymienia aż 123 instrumenty, jakie miała stworzyć nyska firma na przestrzeni kilkudziesięciu lat swej działalności. Zawiera przy tym najważniejsze informacje dotyczące każdego z instrumentów: miejscowość, wezwanie i funkcję kościoła, ilość głosów, określenie budowniczego (czy dany instrument był zbudowany za czasów kierowania zakładem przez Paula Berschdorfa lub już przez jego syna, Carla), a także rok budowy poszczególnych organów. Wykaz instrumentów wymienionych w katalogu jest zgodny z wszystkimi wcześniej omówionymi zestawieniami wybudowanych organów i rozpoczyna się od wymienienia największych instrumentów, a kończy się na organach najmniejszych.

Czwarty rozdział publikacji, zatytułowany *Treść korespondencji* (s. 73–101), zawiera szczegółowe omówienie treści pism, jakie były przesyłane pomiędzy firmą *Berschdorf* a parafią św. Bartłomieja w Gliwicach. Autor publikacji zaznacza jednak, że brak jest w archiwum parafialnym wcześniejszej korespondencji z okresu budowy organów, natomiast pisma pochodzące z lat 1925–1942 dotyczą otoczenia instrumentu właściwą opieką organmistrzowską. W rozdziale tym autor zamieścił liczne kopie oryginalnych dokumentów zachowanych w języku niemieckim.

Ostatni, piąty rozdział publikacji (s. 103–108) zawiera opis trzech instrumentów zbudowanych przez firmę *Berschdorf*, które są wymieniane w dokumentach zachowanych w archiwum parafii św. Bartłomieja w Gliwicach. Są to najpierw organy zachowane w tzw. starym kościele św. Bartłomieja w Gliwicach przy ul. Toszeckiej, później organy zbudowane w kościele pw. św. Jana Chrzciciela w Gliwicach Żernikach oraz organy zbudowane przez Paula Berschdorfa w tzw. nowym kościele św. Bartłomieja w Gliwicach przy ul. Bernardyńskiej.

Dopełnienie omawianej pozycji stanowi wykaz bibliografii oraz dwa indeksy: miejscowości (s. 119–122) oraz wymienionych w pracy organmistrzów (s. 123). Na końcu publikacji znajduje się aneks (s. 125–127) zawierający informacje o trzech płytach kompaktowych wydanych w Opolu w serii „Organy Śląska Opolskiego”, na których została nagrana muzyka organowa wykonywana właśnie na instrumentach firmy *Berschdorf*.

Recenzowana książka autorstwa ks. G. Poźniaka jest przykładem kompetentnej pracy na źródłach archiwalnych, które mają fundamentalną wartość w badaniach historycznych, także w odniesieniu do badań instrumentologicznych, m.in. odnośnie do śląskiej tradycji budownictwa organowego. Choć ostatnie dziesięciolecie przyniosły spory zakres prac archiwalnych z tego zakresu, to jednak wciąż pozostało kilka obszarów, które nadal wymagają dogłębnych badań źródłowych. Do nich należy m.in. dorobek śląskiej firmy budowniczych organów *Berschdorf*. Poznanie

korrespondencji zachowanej w archiwum parafii św. Bartłomieja, ukazuje bardzo spójny obraz rzetelnej pracy przedstawicieli tej firmy i jest niemal żywym świadectwem ich oddanej i odpowiedzialnej działalności. W zamieszczonych informacjach i propozycjach kryje się ich wyjątkowo mądra wizja prowadzenia zakładu, połączona ze świadectwem rozumienia doniosłości dzieł, które tworzyli.

Publikacja ks. Poźniaka pokazuje wyraźnie, że warto podejmować badania archiwaliów. Skoro przebadanie tylko jednego zespołu archiwalnego (zachowanego w gliwickiej parafii św. Bartłomieja) przyniosło tak wartościowe owoce, to również cenny wkład mogą wnieść kolejne prace nad zespołami archiwalnymi zachowanymi w tylu innych parafiach.

Sporządzony przez ks. Poźniaka katalog instrumentów zbudowanych przez Paula i Carla Berschdorffów z pewnością będzie uzupełniany w wyniku kolejnych badań z tego zakresu. Jednak już w obecnej formie stanowi cenną pomoc dla wszystkich, którzy są zainteresowani działalnością nyskiej firmy organowej. Dlatego niniejsza pozycja, niemal pionierska w odniesieniu do stworzonego katalogu dzieł *Berschdorfa*, stanowi formę zaproszenia dla kolejnych badaczy śląskiej tradycji budownictwa organowego, by poszerzać przedstawiony katalog w wyniku własnych badań źródłowych. Prowadząc badania w tym zakresie musimy mieć na uwadze trudności w precyzyjnym określeniu, które instrumenty zostały ponad wszelką wątpliwość zbudowane przez firmę *Berschdorf*. W pierwszej połowie XX w. często spotykaną praktyką było bowiem przenoszenie instrumentów, czym zajmowały się niemal wszystkie firmy organmistrzowskie. Czasami dokonywały one jedynie małej korekty dyspozycji lub przebudowywały trakturę, dodając do instrumentu o trakturze mechanicznej np. kilka głosów sterowanych trakturą pneumatyczną. Jednak powszechną praktyką było to, że firma dokonująca translokacji instrumentu na zakończenie prac umieszczała na instrumencie własny znaczek firmowy. Dlatego w licznych przypadkach nie wiadomo dokładnie, czy dany instrument zbudowała rzeczywiście firma *Berschdorf*, czy firma ta dokonała tylko jego translokacji. Dotyczy to np. organów w tzw. starym kościele św. Bartłomieja w Gliwicach, w kościele św. Macieja w Zabrzcu Maciejowie czy w kościele Wniebowzięcia NMP w Wielowsi. Być może kolejne badania przyniosą jednoznaczne rozstrzygnięcia w tym zakresie.

W autorskim opracowaniu katalogu omawianej firmy trudnością dla ks. Poźniaka była także kwestia dokładnego określenia w niektórych instrumentach ilości głosów. W trakcie badań porównawczych okazało się, że inaczej był dany instrument projektowany (i liczba planowanych głosów została podana na papierze firmowym), zaś ostateczna, realna liczba zamontowanych głosów różniła się od planowanej. Tak jest np. w przypadku największego instrumentu zbudowanego przez firmę *Berschdorf*— w kościele pw. św. Barbary w Bytomiu. Na wykazie umieszczonym na liście wysłanym do parafii św. Bartłomieja w Gliwicach w lutym 1942 r. widnieje liczba 80 głosów, podczas gdy realnie organy mają ich 65. Podobne problemy pojawiły

się w przypadku kilku innych instrumentów, co autor w swej pozycji wyraźnie zaznacza i wyjaśnia.

Generalnie możemy stwierdzić, iż książka autorstwa ks. dr hab. Grzegorza Poźniaka wpisuje się w szeroki kontekst badań organologicznych na Śląsku i jest cennym, dobrze przeprowadzonym projektem badawczym, który otwiera drogi do kolejnych zagadnień wymagających także pogłębionych badań archiwalnych.

GRZEGORZ POŹNIAK (red.), *Konteksty piosenki religijnej. Norbert Blacha in memoriam* (Opolska Biblioteka Teologiczna 129), Opole: Red. Wydaw. WT UO 2013, 181 [1] s., ISBN 978-83-61756-05-7.

Pozycja stanowi rodzaj księgi pamiątkowej opublikowanej w rocznicę śmierci Norberta Blachy (1959–2012) — kompozytora, aranżera, pedagoga i muzyka kościelnego. Na jej treść składają się następujące artykuły:

Ks. Grzegorz POŹNIAK, *Piosenka religijna w badaniach muzykologicznych w Polsce* (s. 11–20); Adam KOSEWSKI, *Pieśni gospel i negro spirituals w twórczości Norberta Blachy* (s. 21–30); Małgorzata SZYMAŃSKA-SZUBERT, Mariusz PUCIA, *Typologia ludowej piosenki religijnej w Archiwum Muzycznego Folkloru Religijnego Instytutu Muzykologii KUL* (s. 31–54); Piotr WIŚNIEWSKI, *Liturgia z piosenką?* (s. 55–70); ks. Sławomir PAWIŃSKI, *Piosenka religijna w przepowiadaniu słowa Bożego dla dzieci* (s. 71–85); ks. Wiesław HUDEK, *Piosenki religijne w „Śpiewniku archidiecezji katowickiej”* (s. 87–109); ks. Franciszek KOENIG, *Kompozycje religijne dla dzieci i młodzieży gliwickiego kompozytora amatora Grzegorza Brożka* (s. 111–134); ks. Stanisław RABIEJ, *Od lemisza do smyczka. Ślady kultury muzycznej cystersów* (s. 135–142); Marcin POSPIESZAŁSKI, *Refleksje na temat współczesnej muzyki w Kościele i przenikania się współczesnych gatunków do kościelnej muzyki* (s. 143–148); Radosław MARCINKIEWICZ, „*Wystarczy spojrzeć na nazwę...*”. *O 2 Tm 2,3 — w kontekście artifonimii oraz ideonimii* (s. 149–166); Karina GARBAS, *Piosenka religijna a repertuar scholi liturgicznych* (s. 167–172). Całość uzupełnia szkic Ilony KARGUL: *Norbert Blacha i Silesia Gospel Festival* (s. 175–177) oraz piosenka *Słodko-gorzka* autorstwa Bartosza Jaśkowskiego (tekst i melodia), dedykowana śp. Norbertowi Blasze (s. 179–181).

GRZEGORZ POŹNIAK, PIOTR TARLINSKI (red.), *Śląskie organy III. Materiały konferencji zorganizowanej przez Katedrę Muzyki Kościelnej i Wychowania Muzycznego Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego oraz Diecezjalny Instytut Muzyki Kościelnej w dniu 20 marca 2013 roku* (Sympozja 84), Opole: Red. Wydaw. WT UO 2013, 217 [3] s., ISBN 978-83-63950-10-1.

Treść: ks. Piotr TARLINSKI, *Słowo wstępne* (s. 5–7); Andrzej PRASAŁ, „*Meldebogen für Orgel*” z 1944 r. — *unikalne źródło do dziejów budownictwa organowego w dawnym Hrabstwie Kłodzkim* (s. 9–35); ks. Jarosław KISIELIŃSKI, *Pierwsze we Wrocławiu organy ze „Sperrventillade” (1455) w kościele pw. św. Marii Mag-*